

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ ГОТОВНОСТІ В МАЙБУТНІХ ВЧИТЕЛІВ ТЕХНОЛОГІЙ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ УЧНІВ ОСНОВНОЇ ШКОЛИ

1.1. Розвиток теорії та методики формування в майбутніх вчителів технологій готовності до професійної орієнтації учнів

Проблема формування в майбутніх вчителів технологій готовності до професійної орієнтації учнів не є новою в наукових дослідженнях, її розв'язання впродовж тривалого часу обирається спеціальним предметом вивчення в працях педагогів, психологів і соціологів. На підставі теоретичного аналізу багатьох праць (автори – П. Атутов [8; 9; 241; 243], Ю. Бабанський [10], С. Гончаренко [40; 41; 43], М. Дьяченко [55; 56], А. Кандилович [55; 56], Є. Климов [87; 88; 89], Н. Левітов [116; 117], В. Моляко [134; 135; 242], І. Монозон [136; 253], К. Платонов [169; 186], А. Сазонов [80; 205], В. Симоненко [71; 80; 205], Д. Тхоржевський [244; 245] та ін.), ми з'ясували, що в різні часи залежно від суспільних вимог до рівня та якості професійної готовності фахівця й досягнень у галузі теорії і методики професійної освіти в системі формування ГМВТПД (тут і далі готовність майбутніх вчителів технологій до педагогічної діяльності) домінував провідний теоретико-методологічний підхід, який надавав певного змісту, форми та методи педагогічній роботі у ВПНЗ (тут і далі вищий педагогічний навчальний заклад) [2; 4; 6; 29; 78; 89; 152; 183; 212; 222; 250; 258; 265 та ін.].

Розкриємо специфіку цих підходів на прикладі еволюції наукового розуміння вченими поняття “готовність”, яке використовувалося в психолого-педагогічних дослідженнях під час вивчення функціональних, особистісних та особистісно-професійних характеристик майбутнього фахівця, сформованість яких і мала забезпечити йому в майбутньому ефективне виконання професійної праці.

Питання формування ІМВТПОУ (тут і далі готовність майбутніх вчителів технологій до професійної орієнтації учнів) вивчалися у дослідженнях з психології праці людини, які суттєво інтенсифікувалися в 50-ті роки минулого століття. У ці роки розпочинається індустріальний період розвитку нашої держави, який вимагав забезпечення кваліфікованою робочою силою складне на той час виробництво, техніку та технологію виготовлення продукції. Крім того, на думку О. Мельника [203], потрібно було швидко відновлювати зруйнований під час Великої Вітчизняної війни господарський комплекс країни, переорієнтувати виробничу діяльність підприємств із військової техніки та зброї на виробництво товарів широкого вжитку, одночасно зберігаючи і військовий потенціал [203, с. 18]. Таке соціальне замовлення із специфічними умовами виконання певних видів професійної праці, зміст і засоби діяльності яких стрімко ускладнювалися, актуалізувало експериментальні пошуки вивчення вченими проблеми готовності людини до праці.

Такі особливості професійної діяльності людини в умовах стрімкого науково-технічного розвитку й підвищення вимог професій до рівня її загальної і фахової готовності дають підставу для висновку, що для розв'язання цієї проблеми основним підходом обирається функціональний, згідно з яким розгортання експериментальної роботи відбувалося з погляду вивчення професійних функцій фахівця та вимог, які вони висувають до людини. Результати таких досліджень, здійснених відповідно до цього підходу (Б. Ананьєв [5], Б. Гершунський [37], Ф. Гноблін [39], М. Дьяченко [55; 56], Л. Кандилович [56], А. Ковальов [93], В. Левін [115], Н. Левітов [116; 117], Л. Нерсесян [144], В. Пушкін [144], Є. Рутенберг [115], В. Ялов [133; 206] та ін.), дали змогу вченим виокремити тимчасову (ситуативну) і довготривалу (стійку) готовності, функціональну й особистісну, психологічну та практичну, загальну і спеціальну, готовність до розумової і фізичної праці, до певних видів діяльності (трудої, спортивної), а також у зв'язку з різними умовами її здійснення (екстремальні умови, звичні умови) [5; 31; 37; 85; 86; 133; 134; 135; 144; 206; 246 та ін.].

Зазначене диференціювання готовності людини залежно від часових характеристик її діяльності, змісту та умов виконання, на думку більшості вчених того часу (Б. Ананьєва [5], М. Дьяченка [55; 56], А. Кандиловича [56], А. Ковальова [93], В. Левіна [115], С. Рутенберга [73], Н. Левітова [116] та ін.), є найважливішою передумовою успішної професійної праці людини. Отже, зміст виконавських функцій у професії є підґрунтям формування в майбутніх спеціалістів фахової готовності: загальної, виконавські функції якої були важливими для більшості професій і приймалися як універсальні; спеціальної, професійно важливі якості якої необхідні для роботи тільки в конкретних умовах праці [5; 55; 56; 93; 115; 116 та ін.].

Про це, зокрема, наголошується в дослідженнях В. Моляко [134] з психології праці. Вчений зазначає, що кожна людина має бути готовою до розв'язання завдань загального характеру, однак специфічні (наприклад, математичні) може розв'язати тільки та, яка отримала відповідну підготовку з цієї спеціальності. Різниця між загальною і спеціальною готовністю, на його думку, і полягає в особливостях спеціалізації кожного працівника [134, с. 8].

Поєднання лише просторово-часових характеристик під час визначення й формування готовності людини до здійснення різних видів діяльності (тимчасової – ситуативної, довгострокової – стійкої), змісту й умов їх виконання (екстремальних, монотонних тощо) неповністю забезпечували відповідну ефективність праці. Тому професійну готовність людини, сформовану на основі функціонального підходу, згодом починають розглядати не лише як набір (синтез, комплекс, сукупність, систему) професійно важливих якостей, визначених за допомогою порівняння успішних і неуспішних професіоналів, а як активно-дієвий стан особистості, настанову на певну поведінку або ж змобілізованість сил для виконання завдання. Таке уточнення змісту готовності індивіда до діяльності, наголошують М. Дьяченко та Л. Кандилович [56], передбачає обов'язково наявність у людини певних мотивів активності та відповідних професійних здібностей [56, с. 183].

Незважаючи на виокремлення в структурі готовності мотиваційних складників, які суттєво впливають на виконання людиною будь-якої діяльності, все ж у системі професійного навчання того часу (50- 60 рр. ХХ ст.) домінували, переважно, функціональні компоненти, сформованість яких уважалася достатньою для успішного навчання та майбутньої праці. Розширення меж дослідження згодом, зокрема і в педагогічних професіях, відбулося як визначення основних характеристик специфічних видів праці, певних груп професій, або ж актуальних для виробничого комплексу спеціальностей.

У експериментальних наслідках М. Левітова [117] зазначається, що будь-якій діяльності передуює специфічний стан готовності людини, який є її здатністю чи нездатністю виконувати певну роботу. Специфічність цього стану залежить від типу вищої нервової системи, індивідуальних особливостей особистості й умов виконання діяльності. За його визначенням, готовність як тимчасовий стан має три види – достатній (готовність людини до повсякденної, звичної роботи), підвищений (збуджується новизною і творчим змістом роботи, нетрадиційним стимулюванням, гарним фізичним самопочуттям тощо) і знижений (неадекватна емотивність особистості) [117, с. 17].

Це підтвердилося й експериментальними дослідженнями В. Ядова [133; 206] із проблеми саморегуляції і прогнозування поведінки інженерів у процесі виконання ними професійних обов'язків. Вивчення специфіки професійної діяльності близько 1000 спеціалістів інженерного напрямку дало змогу

вченому розробити типологію, ґрунтуючись на готовності інженерів успішно розв'язувати виробничі задачі. Розглядаючи регулятивні функції різних станів готовності особистості до певного способу дій, учений стверджує, що в психолого-педагогічній літературі їх називають по-різному – життєва позиція, спрямованість інтересів, ціннісні орієнтації, соціальна установка, суб'єктивне ставлення, домінуюча мотивація, наданий діяльності суб'єктивний смисл тощо. Все це є, на його думку, диспозицією особистості, сутність якої полягає у фіксації в соціальному досвіді здатності сприймати й оцінювати умови діяльності та діяти в таких умовах певним способом. При цьому, експериментально доводить В. Ядов, диспозиції не хаотичні, вони утворюють систему діяльності фахівця [206, с. 37].

Отже, у 50-ті роки минулого століття під впливом сформованого соціального замовлення на кількість і якість працюючих, передусім у сфері матеріального виробництва, інтенсивно розгортаються дослідження проблеми готовності людини до виконання професійної праці. В ті часи (40–60 рр. ХХ ст.) основним підходом обирається функціональний, за якого готовність розглядається у зв'язку з психічними функціями, формування яких вважається необхідним для досягнення високих результатів діяльності. Згідно з цим підходом готовність людини визначається як її стан, настанова на певну поведінку або ж змобілізованість сил для виконання завдання. Оскільки універсальних професійних характеристик, притаманних будь-якій професії, ученим виокремити не вдалося, то готовність почали вивчати залежно від часових параметрів виконання різних видів роботи людини, змісту та умов її праці. Отримані результати поклалися в основу формування в майбутніх фахівців теоретичної та практичної готовності до визначеного виду діяльності з погляду професійних функцій фахівця та вимог, які вони висувають до людини. Вважалося, що таких знань, умінь і навичок буде достатньо для досягнення високих результатів праці.

Функціональний підхід застосовувався і в дослідженнях проблеми формування в майбутнього вчителя готовності до педагогічної діяльності. Це припущення чітко прослідковується під час аналізу підручників і посібників із педагогіки для вищих навчальних закладів (А. Бондар [158; 159], С. Збандуто [65] Б. Єсіпов [151] І. Каїров [161], А. Кондратюк [158], І. Мар'єнко [33; 145; 177], О. Богданов [177], Є. Монозон [136; 253], П. Груздев [162] та ін.). Зокрема, у навчальному посібнику для студентів ВПНЗ та університетів “Педагогіка” (за редакцією І. Каїрова [161]) розкривається значний перелік знань і умінь учителя, необхідних для майстерного виконання в майбутньому своєї праці. Автори посібника стверджують, що хорошим учителем може бути не лише та людина, яка глибоко знає свій навчальний предмет, а й добре володіє методикою викладання свого предмету, необхідними педагогічними вміннями та навичками. Учені наголошують, що для педагога